

MUAMMOLI TA'LIM VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Andijon viloyati Andijon shahar

5- umumiy o'rta ta'lim maktabi

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Xurboyeva Shahnoza Ma'rufjonovna

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada muammoli ta'limning boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari yoritiladi. Muammoli vaziyat yaratish, izlanish faoliyatini tashkil etish, ochiq savollar qo'llash, muloqot hamda bahs-munozara jarayonlarini faollashtirish kabi yondashuvlarning o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga ta'siri ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, muammoli ta'limning mantiqiy, kritik va ijodiy fikrlashni shakllantirishdagi roli, o'quvchini faol ishtirokchi sifatida tayyorlashdagi afzalliklari hamda dars jarayonida qo'llanishning samarali shakllari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot boshlang'ich ta'lim jarayonida muammoli yondashuvning o'quvchilar mustaqilligini kuchaytirish va bilimlarni ongli o'zlashtirishga yordam beruvchi asosiy pedagogik vosita ekanligini asoslaydi.

KALIT SO'ZLAR: Muammoli ta'lim, mustaqil fikrlash, boshlang'ich sinf, didaktik imkoniyatlar, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, mantiqiy tafakkur, muammoli vaziyat, pedagogik texnologiya, o'quv faoliyati.

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondasha olishi hamda muammolarni o'z kuchi bilan hal qilishga bo'lgan qobiliyatlari ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning tafakkuri shakllanadigan eng muhim poydevor davri sanaladi. Shu nuqtayi nazardan, muammoli ta'lim texnologiyasi o'quvchilarni faol izlanishga undaydigan, ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradigan samarali pedagogik yondashuv sifatida ahamiyat kasb etadi.

Muammoli ta'lim — bu o'quvchiga tayyor bilimni oddiy shaklda yetkazishdan ko'ra, uni mustaqil o'ylashga, sabab–oqibat munosabatlarini tahlil qilishga va o'z xulosalarini shakllantirishga yo'naltiradigan ta'limiy yondashuvdir. Bunday jarayonda o'quvchi faqat eshituvchi yoki kuzatuvchi emas, balki faol tadqiqotchi, izlanish olib boruvchi shaxs darajasiga ko'tariladi. Muammoli ta'limning mohiyati — o'quvchini fikrlash jarayoniga jalb etish, unga fikr yuritish orqali bilim hosil qilish imkonini yaratishdir. Shuning uchun u boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirishda juda samarali metod hisoblanadi. Muammoli ta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurini shakllantirishda eng samarali pedagogik yondashuvlardan biri hisoblanadi. Chunki bu metod o'quvchini fikrlashga, izlanishga, mantiqiy xulosalar chiqarishga majbur qiladi. Aynan boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalarning tafakkuri shakllanib boradi, ularda sabab–oqibatni tushunish, mustaqil qaror qabul qilish va fikrini ifodalash kabi muhim intellektual jarayonlar ilk bor vujudga keladi. Muammoli ta'lim esa ushbu jarayonlarning tabiiy shakllanishiga keng imkoniyat yaratadi:

1. Mantiqiy fikrlashni faollashtiradi

Muammoli vaziyatlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlash jarayonini faollashtiradigan kuchli omildir. Bola muammoga duch kelganda, u avvalo sabab–oqibat bog'liqliklarini izlaydi, mavjud holatning sababini tushunishga intiladi. Bu jarayonda u taxminlar ilgari suradi, o'zining ichki fikrini asoslashga harakat qiladi, isbotlar yoki qarashlarni topishga urinadi. Shunday qilib, muammoli topshiriqlar mantiqiy fikrlashning shakllanishiga, tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

2. Mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi

Muammoli ta'lim jarayonida o'quvchi o'zining fikrini mustaqil shakllantiradi, muqobil variantlarni baholaydi va ulardan eng maqbulini tanlaydi. Topshiriqni bajarishda u o'z qarorini asoslab berishga harakat qiladi, o'z nuqtayi nazarini himoya qiladi. Bu jarayon o'quvchini shaxs sifatida shakllantirib, unda mas'uliyatni his qilish, tanlov qilish va o'z fikrini bildirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi

Muammoli vaziyatlar, odatda, bitta aniq javobga ega bo'lmaydi. Har bir o'quvchi o'zicha izlanib, turli yechimlar taklif qilishi mumkin. Bu esa ijodiy va divergent fikrlashni rivojlantiradi. O'quvchi fikrlash jarayonida tasavvur qiladi, turli imkoniyatlarni sinovdan o'tkazadi, noodatiy yechimlarni izlaydi. Shu orqali unda kreativ tafakkur, o'zgaruvchan vaziyatga mos yechim topish malakalari shakllanadi.

4. Nutq madaniyatini rivojlantiradi

Muammoli ta'lim jarayoni doimo muloqot, muhokama, fikr almashish bilan kechadi. O'quvchilar o'z fikrlarini asoslab aytadilar, boshqalarining fikrlarini tinglaydilar, ularga munosabat bildiradilar. Bu jarayon og'zaki nutq madaniyatini, fikrni izchil bayon qilish, dalillash, mantiqiy asoslash va fikrlar xilma-xilligini hurmat qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Natijada o'quvchilarning nutqi boyiydi, fikrini ravon ifodalash qobiliyati shakllanadi.

5. Dars jarayonini faol va qiziqarli qiladi

Muammoli topshiriqlar o'z mohiyatiga ko'ra o'quvchini faollikka undaydi. Bola fikrlaydi, izlanadi, bahs qiladi, tasavvur qiladi — bu esa darsning qiziqarli, jonli va dinamik bo'lishiga olib keladi. Bunday darslarda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki ishtirokchi sifatida qatnashadi. Dars o'yinga o'xshash tus oladi va bolalarning e'tiborini tabiiy ravishda ushlab turadi.

Muammoli ta'limni boshlang'ich sinflarda turli shakllarda amalga oshirish mumkin. Bu shakllar o'quvchilarning yosh xususiyatlari, tafakkur darajasi va qiziqishlariga mos holda tanlanadi.

1. Muammoli savollar va ochiq yakunli topshiriqlar

Muammoli savollar — o'quvchini fikrlashga majbur qiladigan, bir nechta javobga ega bo'lishi mumkin bo'lgan savollardir. “Nega daraxtlar qishda barg to'kadi?”, “Agar Yerda quyosh bo'lmaganida nima bo'lardi?” kabi savollar bolalarda qiziqish uyg'otadi, ularni o'ylashga, izlanishga va tasavvur qilishga undaydi. Ochiq yakunli topshiriqlar esa o'quvchilarni turli fikrlar ustida mulohaza yuritishga imkon beradi.

2. Kichik izlanish loyihalari

Izlanish loyihalari guruhlar yoki yakka tartibda bajariladi. O'quvchilar muayyan mavzu bo'yicha material yig'adilar, tahlil qiladilar, taqdimot tayyorlaydilar. Bu jarayon hamkorlikni, jamoada ishlash ko'nikmalarini, mas'uliyatni va izlanish madaniyatini shakllantiradi. Bolalar kichik bo'lsa ham, izlanishning dastlabki elementlarini egallab boradilar.

3. Didaktik o'yinlar orqali muammoli vaziyat yaratish

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin — eng tabiiy o'quv vositasi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lgani uchun muammoli ta'limning eng qulay va samarali shakli hisoblanadi. O'yin jarayonida o'quvchilar muammoli vaziyatga duch keladilar, uning yechimini topishga harakat qiladilar. Bu esa darsni qiziqarli qilish bilan birga, muammoli fikrlashni ham rivojlantiradi.

Muammoli ta'limning markazida "Nima uchun?", "Qanday qilib?" kabi savollar asosidagi muloqot turadi. Bunday savollar o'quvchilarning sabab–oqibatni izlash, fikr yuritish, o'z xulosasini shakllantirishiga yordam beradi. Savolga javob topish jarayoni o'quvchini passiv tinglovchi emas, balki faol izlanadigan, fikr yaratuvchi shaxsga aylantiradi.

Boshlang'ich sinflarda muammoli ta'limni qo'llash quyidagi didaktik imkoniyatlarni yaratadi:

1. O'quvchini bilishga qiziqtiradi va izlanishga undaydi

Muammoli vaziyatlar o'quvchi ongida savollar uyg'otadi, javob topishga bo'lgan ichki ehtiyojni kuchaytiradi. Bu jarayon o'z-o'zidan bilimga qiziqishni oshiradi.

2. Mustaqil tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchi tayyor ma'lumotni eslab qolmaydi, balki uni o'zi izlaydi, tahlil qiladi, farqli jihatlarni topadi va umumiy xulosa chiqaradi. Bu esa intellektual rivojlanishning asosiy bosqichidir.

3. Turli fikrlarni qabul qilish va tanqidiy baholashga o'rgatadi. Muammoli vaziyatni hal etishda o'quvchilar o'z fikrini bildirish bilan birga sinfdoshlarining fikrlarini ham eshitadi, tahlil qiladi. Bu ularda tanqidiy yondashuvni shakllantiradi.

4. O'qituvchiga o'quvchining ichki potensialini aniqlash imkonini beradi. Muammoli savollarga berilgan javoblar orqali o'qituvchi o'quvchilarning fikrlash tezligi, ijodkorligi, mustaqil qaror qabul qilish darajasini ko'ra oladi. Natijada o'quvchini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash osonlashadi.

5. Ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etadi. Muammoli ta'lim har bir o'quvchining qiziqishi, fikr yuritish uslubi va individual rivojlanish sur'atini hisobga oladi. Bu esa shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyilini amalda ro'yobga chiqaradi.

Muammoli ta'limning didaktik imkoniyatlari uning o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi beqiyos ahamiyatini ko'rsatadi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni izlash, tahlil qilish va o'z fikri bilan asoslashga intiladilar. "Nima uchun?", "Qanday qilib?" kabi savollar asosidagi muloqot esa o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini, qiziqishini va bilishga bo'lgan faolligini kuchaytiradi. Muammoli vaziyatlarni hal etish jarayoni o'quvchilarning turli fikrlarni tinglash, ularni solishtirish va tanqidiy baholash ko'nikmalarini shakllantirib, ularni mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatadi. Shuningdek, muammoli ta'lim o'qituvchiga har bir o'quvchining ichki imkoniyatlarini aniqlash, uni qo'llab-quvvatlash va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni samarali amalga oshirish imkonini beradi. Natijada o'quvchi ta'lim jarayonida passiv tinglovchi emas, balki bilim yaratuvchi, faol ishtirokchi darajasiga ko'tariladi. Shu bois muammoli ta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkur, ijodkorlik va o'quv motivatsiyasini rivojlantiruvchi eng samarali pedagogik texnologiyalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ахмедова, Н. Қ. (2022). Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning nazariy asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

2. Shodmonova, S. H. (2020). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish metodlari. – Ta'lim va rivojlanish ilmiy jurnali.
3. Mamadiyorov, J. (2025). Innovatsion yondoshuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning amaliy jihatlari. Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnali.
4. Raximova, M. B., &Sariyev, Sh. U. (2025). Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish orqali mustaqil fikrlash malakalarini takomillashtirish. International Journal of Science and Technology,
5. Ismailov, M. K., & Ro'ziyeva, J. B. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning amaliy jihatlari. Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences.